

A Sárreți Népfőiskola Bihartordán (1946-1949)

Életem első tizenkét évét részben szülőfalumban Bárándon, részben a szomszédos Bihar-tordán töltöttem (1917-1930). Az előbbi községben nagyapám (*Szabó József*) ötvenkét évig református lelkész, az utóbbin apám (*Balassa József*) tizenkét évig körjegyző, akihez az ötszáz lelket alig elérő Dancsháza is tartozott. Ezért elsősorban (nagy)sárreținek tartom magamat, hiszen az életről vett első benyomásokat itt szereztem, ezt a nyelvjárást beszélem ma is, különösen, ha néhány napot töltök ezen a tájon. E két faluban végeztem az elemi iskola négy osztályát, majd magántanulóként a gimnázium első két osztályát. Az 1940-es évektől őszinte és mély barátságot kötöttem *Szűcs Sándorral* (1903-1982) a Biharnagybajomban élő és alkotó néprajzkutatóval, az egykori vízes-világ utolérhetetlen nagysárreți kutatójával, akinek koporsójánál én mondtam a búcsúbeszédet. Természetes hát, hogy életének sok vonatkozásában résztvevője lehettem; százat meghaladó levélváltásunk, gyakori találkozásunk (de mindig én mentem) bizonyítéka barátságunknak.

Bihartorda első tagja megkülönböztetésül szolgál a magyar nyelvterületen megtalálható számos *Torda* és származékai között. „török személynévi eredetű, alapjelentése: ‘megállt, megmaradt’. Bihartordával azonosítható település már a Várad Regestrumban előfordul, annak bizonyosságául, hogy a XIII. század első felében lakott hely lehetett. (*Kiss Lajos*: Földrajzi nevek etimológiai szótára 4. kiad. Bp. 1988). A török időkben lakossága jórészt elpusztult, a XVIII. század elejétől lassan népesedett be, 1720-ban 17 magyar jobbágyot írtak benne össze. *A Nadányi*, majd a *Fáy* földesurakhoz tartozott. „A Fáy család cserépgyárat, egy jó malmot és nagy terjedelmű kerteket hagyott itt hátra, utódja Székely Gábor jó dohánytermelés által tüntette ki magát.” (*O’sváth Pál*: Bihar vármegye Sárreți járása leírása. Nagyvárad, 1875). A Székely család építtette a múlt század második felében a hatalmas kert közepén az ún. ‘kastélyt’, melyet a birtokkal együtt a budapesti bankár Stern-család vásárolt meg századunk elején, akik csak nyáron laktak itt. Átvették a dzsentri szokásokat és a birtok, kastély az 1930-as évek közepére el is úszott. Az épületeket megvevő nagynak találta a kastélyt és annak első részét lebontatta. 1945-ben a község tulajdonába került és 1946-ban merült fel annak lehetősége, hogy népfőiskolát kellene benne működtetni. A kastélynak mintegy kétharmada maradt meg, de jelentkezett *Nagy István* a tordai származású parádés kocsis, majd gépkocsivezető, aki *Stern Józsefet* (Tordán csak Józsinak mondták) szolgálta ameddig csak lehetett. Mikor meghallotta, a népfőiskola létesítését, felajánlotta szolgálatait és lett annak gondnoka, *Szűcs Sándor*, jobbkeze, hiszen nagyon sok mindenhez értett.

Szűcs Sándor maga rajzolta meg a *Sárreți Népfőiskola* címerét, melynek közepén egy *látófiát* találtunk, amire a pásztor felhágott, hogy messzebbre ellátva megfigyelhesse a jószág mozgását. E mögött a felkelő nap, a jobb és szebb jövőben való hitet jelképezte.

Az alábbiakban Szűcs Sándor olyan levelét, vagy levélrészletét adom közre, melyben valamilyen formában érinti a Sárreți Népfőiskola kérdését vagy történetét. Az első részlet 1960. szeptember 22-én kelt, amikor hiába kértem tőle a nyugdíjazásához szükséges adatokat, mert azzal fenyegettem, ha nem válaszol többet nem látogatom meg. „Hogy nem jössz, az meg nem felebaráti dolog. Mert bizony én egészségileg igen gyengén állok mostanában s megbánod majd, ha egyszer csak halálhíremet hallod. Így bizony. De ha így van is, kedves Iván, én a régi szeretettel öllelek, attól az időtől fogvást, amikor nagy hűfűvésben elakadván a vonatod, Bárándról gyalog jöttél a Sárreți Népfőiskoláig, mint tudós muzeológus, s egy hátizsák könyvet hoztál ajándékba, üres könyvtárunk részére”. Hát a vonatom már Püspökladányban elakadt, úgyhogy több mint húsz kilométeren át törtem a havat. Nézzük ezek után néhány levelét, melyben a Sárreți Népfőiskola is szerepel.

Bihartorda, 1947. február 8.

Kedves Iván!

Varga Lacitól¹ küldött szíves soraidat köszönöm. Küldtem tőle Neked egy különlevonatot a sárréti pástorszállásokról írt cikkemből és egy példányt a Pusztai Krónikából.²

Köszönjük Pór Mihály³ könyv-ajándékát, „A magyarság és parasztság sorskérdései az irodalom tükrében” című munkáját. Szép és igen sikerült könyv. Látszik rajta, hogy gondnal készült. Nem is fogja elveteni a célját. – Írója lakcímét nem ismerem; légy szíves, alkalomadtán tolmácsolj neki köszönetünket.

Ma küldtem el kérelmet a Földművelésügyi Miniszterhez, szakkönyvek ajándékozása tárgyában. Írtad, hogy szölsz majd ennek sikere érdekében, tedd meg ezt.

Hallgatóink tiszteletüket küldik Neked. Az általad hozott könyvek⁴ már kézen forognak.

Baráti szeretettel (Sz)Sándor

Bihartorda, 1947. március 4.

Kedves Iván!

Tegnap járt nálam E. Kovács Kálmán⁵ barátom, a Szabad Föld munkatársa, aki arra kért, írjak egy kis füzetet a néprajzi gyűjtés mikéntjéről, amelyet a Szabad Föld által szervezendő Tavaszi Vásárnapok elnevezésű kulturális irányú mozgalom keretében szeretnének felhasználni. Az u. i. a terveik, hogy e mozgalom keretében hagyomány gyűjtést is szerveznének. Lehetséges, hogy e vállalkozásból jelentékeny haszna lenne a néprajznak. Jó megragadni minden kínálkozó lehetőséget, nem tudhatjuk, milyen eddig napfényre nem került adatot hoz elő.

Sajnos azonban, én ezt a feladatot nem vállalhatom. A most szervezés alatt lévő s 10-én kezdődő tanfolyamunk miatt már még a már elvállalt munkáimat se tudom végezni. Kérésére Téged ajánlotalak: keressen fel és tárgyaljon Veled a munka megírásáról. A Szikra adná ki s jól honorálnák.⁶

Ne haragudj, hogy előzetes megkérdezésem nélkül ajánlottalak.

Baráti szeretettel (Sz)Sándor.

1. dec. 3.

Kedves Iván!

Hogy ilyen hanyag levélíró vagyok, ez az alaptermészetemhez tartozik s hidd el hiába küzdök ellene. Valamikor, kisdíák-koromban, emlékszem rá, még csak meg tudtam maradni az illendőség keretei között, de mostanában, körülbelül jó tizenöt esztendeje végképp a reménytelen javíthatatlanságba zuhantam. Főleg azokkal szemben vagyok hanyag, akikhez, úgy érzem több kapcsolat és értékesebb fűz a sablonos udvariasságnál. – Kb. ez a levélírói működésem története és lélektana. Bár ez utóbbi is kezd elfajulni; maholnap még udvariasságból se írok. Így aztán jaj nekem!

E kényszerű körülményeimre hivatkozva kérem szíves engedelmedet, késlekedésem miatt. Bár utóbbi levélváltásunk óta képviselő választási zűr,⁷ hathetes betegség és egyéb rossz is gátolt. Arra is mindig

¹ Vargha László (1904-1984), Györffy István tanítványa, a magyar népi építészet kutatásának kiemelkedő egyénisége. Szűcs Sándor jó barátja.

² Pusztai krónika. Bp. Misztótfalusi Kiadó. 1946. 130. old.

³ Pór Mihály, a Földművelési Minisztérium tanácsosa 1946-1948-ban. Jelentős szerepe volt S. Szabó Ferenc államtitkár mellett, hogy a mezőgazdasági középiskolákban a néprajzot 1946-1948 között kötelező tárgyként tanították. Tankönyv: Balassa Iván: Magyar néprajz. Bp. 1947. Csikós Tóth András rajzaival. Egyetemi Nyomda.

⁴ Elsősorban Biharral foglalkozó könyveket vittem, továbbá a 3. jegyzetben említett tankönyvem, amit rendszeresen használtak.

⁵ E. Kovács Kálmán (1912-) író, tanár, kritikus. Ebben az időben instruktorként a Magyar Kommunista Párt Központjában.

⁶ A felkérés nem jutott el hozzám, de a füzet megjelent. Fehér Gyula: A néprajzi gyűjtés. Bp. 1947. 24. old. A Szabad Föld Tavaszi Vásárnapok könyvei.

⁷ Szűcs Sándor 1944-ben belépet a Magyar Kommunista Pártba és annak kétszer is képviselőjelöltje, de nem választották meg.

számítottam, hogy majd csak eljön már az ideje, amikor határozott választ adhatok a Sárréti Múzeum⁸ és hasonló szép tervek kivitelezését illetően is.

Az általunk kért építkezési kölcsön egy morzsáját jó későn kaptuk. Ebből azonban csak a belső tatarozásnak is csak egy kicsi részét végezhetjük el, most dolgozunk rajta. Így aztán a múzeumnak szánt helyiség átalakítására nem jutott pénz. Sőt az a helyzet, hogy vendégszobát nem tudunk létesíteni s ezen a télen ezt a helyiséget kell erre a célra használnunk. Gondolhatod, mennyire elkeserít ez az állapot, de nem tehetek ellene semmit.

Ez a sorsa a tervezett ásatásainknak is. Beszéltem szerepiekkel. Sikerült felkeltenem az érdeklődésüket. Fiúk, legények vállalkoznak bármikor, hogy ingyen, lelkesedésből, megfogják az ásó nyelét. Ugyanígy lehetne lebonyolítani a tordái és bajomi ásatást is, bár ezek, azt hiszem, kevesebb eredménnyel biztatnak.⁹ Helyi vonatkozásban azonban ezek is érdekesek lehetnének. Ez önkéntes vállalkozások ellenére is kellene rá valamennyi pénz.

Mindössze ötven forintja van az iskolának. S e ridég tény alapján a reményben, hogy költségvetésünk talán részletében majd csak elfogadjatik, – kezdtük meg három hónapos tanfolyamunk szervezését. A hallgatók toborzása küzdelem. Hol vagyunk még a svédországi, dániai, finnországi állapotoktól! Ahol tandíjat fizetnek a népfőiskolákon. A mi népünk tudásszomját nagyon lelohasztja, hogy az internátusi ellátáshoz három hónapi időre természetbeni hozzájárulásként kérünk 34 kg lisztet, 3 kg zsírt, 2 kg szalonnát, 3 kg füstölt húst, 30 kg krumplit, 20 db tojást, 2 kg cukrot. Az a réteg, amely mindezt legkönnyebben kiadhatná, amelynek fiai télen leginkább rá is érnének, – visszahúzódik s minden új kezdeményezést, a Sárréti Népfőiskolát is, gyanakvással nézi, sőt nemesak nézi, hanem a maga bosszantóan együgyű jellegzetes rágalmaival fürja is.

Mindez nem elég bosszúság. A jövő esztendőre egy kis naptárt szándékozunk kiadni. Össze is szerkesztettem. De papír-kiutalást későn kaptuk meg, közben a nyomda feljebb csapta a munkadíját s mert az összeget a szebb jövő reményében már nem vállalhattuk, a munkát éppen tagnap fűjtam le.

Hát, kedves Iván, mindezekben kb. arra a kérdésekre válaszoltam: miért nem írtam cikket az Ethnographiának. Hanem az ígéretemet meghosszabbítottam, mert nagyon szeretném teljesíteni. Hanem amíg én jószántamból Pestre felmegyek, addig tart a Népr. Társaság jó néhány évi rendes közgyűlést s így felolvasásomat nem érdemes előjegyezni. Vannak is ott, akiket érdemesebb meghallgatni.

A nyomdában lévő terjedelmes Ethnographiát kíváncsian várom.¹⁰ Az itteni áldatlanságban az ilyesmi nyújt csak nekem örömet. Az Értesítő¹¹ még mindig nem kaptam meg. Már arra gondolok elkallódom. Írod, hogy a Nyelvőrben ismertté s reszkessek.¹² Mert megfigyeltem ugyan nem egyszer, közvetlenül is, hogy éles szemed van, amivel meglátod a dolgok lényegét, hibáját, de velem szemben tén elfogult vagy, a javamra, talán szülőföldünk közös volta miatt. Mert ha nem vagy elfogult..., akkor folytathatom a munkát úgy, ahogy elkezdtem.

Köszönöm előbbi leveledben küldött Herman- és K. Nagy-jegyzeteket és sok egyéb szövegségedet.

Baráti szeretettel ölel (Sz.)Sándor.

1947. dec. 19.

Kedves Iván!

Köszönöm szíves soraidat, szép ismertető cikket.¹³ Szeretném, ha a jelzett időtájbán is találkozhatnánk; én karácsony előtti napokban haza megyek, de jan.-ban tanfolyamunk idejéig át-át kell nézmem Tordára. Ha Neked alkalmasabb lenne oda lejönni s ezt megírnád Bajomba, én is azt a napot választanám átjövételre. Ez alkalommal is megkérlek arra, hogy miként tavaly, az idén is (lehetőleg

⁸ Mivel a bihörtordai kastély teljes rendbe hozása esetén lett volna alkalmas helyiség, ezért beszélgetéseink során felmerült egy Sárréti Múzeum alapításának lehetősége.

⁹ Az ásatás tudományos vezetését a Nemzeti Múzeumra vagy a Déri Múzeumra gondoltuk bízni.

¹⁰ Az Ethnographia 1947. évi kötetét, mivel a szerkesztő Fél Edit (1910-1988) külföldön tartózkodott Balassa Iván gondozta.

¹¹ A Néprajzi Múzeum Értesítője a XXXV/1943/ évfolyam 3-4. száma a háborús események miatt nem jelent meg. Erre 1947-ben Vargha László szerkesztésében került sor. Ez tartalmazta Szűcs Sándor: A sárréti nádház élete (133-149.) tanulmányát.

¹² Pusztai krónika c. könyvről van szó.

¹³ A Pusztai krónika c. könyvét a Magyar Nyelvőrben ismerttettem (LXXI, 177-178).

jan. 15. – márc. 10 közti időben) tiszteld meg Népfőiskolánkat egy-két előadással. Azt szeretném, ha részletesen (nem is egy előadásban) a mezőgazdálkodás néprajzát tárgyalnád, tárgyi és szellemi vonatkozásban. Légy szíves értesíts, elfogadod-e meghívásomat, amit remélek, s kb. melyik időpontban tudnál lejönni.

Boldog ünnepeket kíván szeretettel (Sz)Sándor.

B.-torda, 48. jan. 22.

Kedves Iván!

Hálás köszönetem úgy Népfőiskolánk, mint a magam ügyében való szíves fáradozásodért, kedves figyelmedért. Az ide kölcsönzött László Gyula-könyvet megkaptam; rendkívül érdekes munka. Megérkezett a Magyar Nyelvőr is; szépen írtál benne. A múlt napokban az FM-től is megérkezett a kis könyvtár. Bizony körülményes volt a mostani tanfolyamunk megrendezése. Az épületjavítási munkák miatt csak 12-én kezdhettük meg. Március 1.-én valószínűleg be kell fejezni az előadásokat, a mezőgazdasági munkák megkezdése miatt. Kérlek, ha időd engedi, gyere le addig. Nagyon tetszenek az Új Magyar Földben megjelent cikkeid. – Ittlétedkor szóba került ügyek többjéről még nem tudok mit írni. A múzeumi gyűjtést propagálom, de úgy várhatunk végül is valamelyes eredményt, ha tívé tesszük a falvakat... Az Ethn.-át annál nagyobb érdeklődéssel várom, mert készítése közben már bele lapoztam. – V.L. szeretettel üdvözlöm, majd írok neki a napokban.

Baráti szeretettel ölel (Sz)Sándor

Nem telt bele egy esztendő és a Sárréti Népfőiskolát, a többi népfőiskolával együtt, megszüntették, hiszen ezek nem illettek bele az új politikai rendbe. Szűcs Sándort eleinte, mint szabadművelési segédfogalmazót Berettyóújfaluba, Bihar megye akkori székhelyére, osztották be. Pár hónap múlva ezt az állását felmondta, ismét haza költözött Biharnagybajomba, ahol a család kulák-listára került, a két párt egyesülésekor kihagyták, a népfőiskola miatt is görbe szemmel figyelték. Csak kétszeri nekifutásra sikerült a karcagi Györffy István Múzeum igazgatói állását megszerezni.

Balassa Iván

